

Metka Kordigel, Mateja Šega
Pedagoška fakulteta v Mariboru

UDK 373.3:372.882:028.5

O književni osebi in horizontu pričakovanj v predoperativnem in operativnem obdobju otrokovega bralnega razvoja

Koncept književne vzgoje v devetletki temelji na tezi, da je mogoče razvijati otrokovo recepcijsko sposobnost le, če poznamo aktualne stopnje razvoja posameznih segmentov njegove recepcijske sposobnosti v trenutku, ko vstopa v edukacijski sistem, in če nato definiramo cilje na posameznih stopnjah procesa tako, da ti otrokov razvoj spodbujajo (in ga zaradi previsoko ali prenizko zastavljenih ciljev ne dušijo!). Še posebej je v tem kontekstu treba biti pazljiv v tistem delu učnega načrta, ki definira književnodidaktične cilje, povezane s književnimi osebami, saj je identifikacija s književno osebo in posledično domišljajska — mimetična — participacija v književnem dogajanju v tem obdobju otrokovega bralnega razvoja ključ do literarnoestetskega doživetja.

Predoperativno in operativno obdobje otrokovega bralnega razvoja se zrcalita v književnodidaktičnih ciljih prvega in drugega triletja devetletke. Z zaznavanjem, razumevanjem in vrednotenjem književne osebe so tam povezani cilji 2. skupine v razdelku 4.1, ki predvidevajo, da učenci

» ... v mislih oblikujejo **svojo** domišljjskočutno podobo književne osebe. Podatke iz besedila (pa) dopolnijo s podobami iz vsakdanje izkušnje ter domišljjskočutnimi predstavami, ki izvirajo iz poslušanja oz. gledanja drugih umetnostnih del.« (Učni načrt, str. 20).

Poleg tega pa je s književnimi osebami nedvomno povezan tudi 4. cilj 4. razdelka, ki govori o recepciji posameznih literarnih zvrsti in vrst in pravi, da naj si učenci

» ... ob imenu književne vrste in poslušanju ... priključijo v spomin svoje literarnoestetske izkušnje s **to** literarno vrsto. Na podlagi tega si oblikujejo svoje pričakovanje ...« (Učni načrt, str. 21),

kar brez dvoma velja tudi za recepcijo pravljice, definirano nekoliko nižje, v cilju 4.2, ki predvideva »prepoznavanje za pravljico značilnih književnih oseb«.

¹ Rezultate prvega dela raziskave smo objavili v članku Kordigel, M., M. Šega (2000/01). O miselni shemi za recepcijo pravljice v predoperativnem in operativnem obdobju otrokovega bralnega razvoja. Jezik in slovnstvo, 46, 6, str. 257–272.

Tako prvi kot drugi izmed omenjenih ciljev očitno predvidevata, da ima otrok že ob vstopu v edukacijski sistem izoblikovan vsaj *nekakšen horizont pričakovanj v zvezi s književnimi osebami* — in to, da ga je mogoče v literarnorecepcijskih situacijah in s sistematično rabo ustreznih literarnodidaktičnih metod razvijati. Toda v imenu didaktične natančnosti se moramo vprašati, **kako smo (so)** snovalci učnega načrta vedeli, **kakšen je ta horizont pričakovanj in do kod ga je mogoče** na posamezni stopnji otrokovega osebnostnega/bralnorecepcijskega razvoja **razviti**. No, pošteno je treba povedati, da tega seveda **nismo/niso vedeli**, da pa smo/so se o tem vprašanju poučili v relevantni strokovni literaturi — in prebrali rezultate raziskave, ki jo je s populacijo približno te starosti v Ameriki opravil A. Applebee.²

Applebeeja je pravzaprav zanimalo, kdaj in kako je otrok sposoben opravljati t. i. recepcijsko vlogo, t. j. sprejeti vlogo dialoškega partnerja v komunikacijski situaciji recepcije literarnega besedila. V tem kontekstu je izhajal iz predpostavke, da del recepcijske vloge v tem dialogu poteka tudi tako, da bralec registrira in vrednoti književne osebe in njihovo ravnanje. Recepcijska vloga poteka v tem primeru tako, da bralec/otrok primerja v literarnem delu »opisano« književno osebo in njeno ravnanje s svojim *pričakovanjem*, kakšne književne osebe so oz. kaj bodo po njegovem mnenju storile. Omenjeno pričakovanje seveda ni nič drugega kot ena izmed recepcijskih shem, ki jo bralec/otrok v ta namen pripravi v svoj horizont pričakovanja. Ta shema, ki je nastala tako, da jo je otrok na eni strani zmeraj znova dopolnjeval in popravljal v novih in novih recepcijskih izkušnjah, torej ob srečanju s književnimi osebami v pravljicah in pravljničnimi književnimi osebami, je merilo in hkrati »snov«, na podlagi katerega/s pomočjo katere bo otrok ustvarjal domišljjskočutne predstave književnih oseb v aktualni recepciji pravljice in vrednotil njihovo ravnanje. V slednjem primeru bo najprej izvedel miselni postopek asimilacije književnega dogajanja v obstoječo miselno shemo, in če to ne bo šlo, ker je ravnanje književne osebe v nasprotju z njegovimi pričakovanji, bo prišlo do korekcije miselne sheme — postopka akomodacije relevantnega horizonta pričakovanja. Ob naslednji recepcijski situaciji bo otrok pripravil v horizont pričakovanja to novo — korigirano miselno shemo.

Applebee je v svoji raziskavi o produktivnem ustvarjalnem postopku preverjal, pri kateri starosti se v otroških pravljicah začnejo pojavljati pravljične književne osebe. Njegovi podatki kažejo, da v miselnih shemah dveletnih otrok še ni pravljičnih književnih oseb, da pa jih najdemo že v tretjini pravljic petletnih otrok (33 %) in da z naraščajočo starostjo njihova prisotnost v recepcijski shemi raste.

V nadaljevanju svoje raziskave je Applebee opravil kvalitativno analizo horizonta pričakovanj, povezanega s književnimi osebami v pravljicah. Ugotovil je, da ima 41 % šestletnih otrok že razvita jasna pričakovanja, kakšne so književne osebe v pravljici, in to, da zna kar 86 % devetletnikov *izraziti* svoja pričakovanja, *kakšne bodo književne osebe*, ki jih bodo srečali v *neznani pravljici*. V svoji raziskavi je Applebee uporabljal metodo vodenega intervjuja. Otroke je spraševal »Kakšen je ponavadi *lev, volk, zajec, lisica, kakšna je vila in kakšna čaravnica v pravljici?*«, njihove odgovore pa nato razvrstil glede na to, ali so pričakovanja izražena kot »skromni realistični opisi (na prvi stopnji), kot »bogatejša pričakovanja, vendar močno vezana na *konkretne* situacije, ali kot »ustrezno razvita pričakovanja, spravljen v miselno shemo pod oznako ustreznega *splošnega pojma*«. Vse te rezultate je nato primerjal z vlogami, ki jih književne osebe v pravljicah opravljajo po mnenju odraslih ljudi.

Opisani raziskovalni postopek je pokazal nekaj zanimivih rezultatov:

Opaziti je bilo namreč mogoče občutne razlike razvitosti otroških horizontov pričakovanj glede na to, ali gre za pravljične književne osebe ali za književne osebe v pravljici (ki bi jih bilo

² Applebee, A. N. (1978). *The Child's Concept of Story*. Chicago.

načelno mogoče srečati tudi v realnem svetu). Pri šestih letih je tako 32 % otrok pričakovalo, da bodo vile dobre, in 55 %, da bodo čaravnice slabe. V nasprotju s tem pa nobeden izmed otrok ni pričakoval, da bo lev pogumen, zajec ljubek in lisica zvita (kar so v ameriškem civilizacijskem krogu *splošne lastnosti*, ki jih tem književnim osebam v pravljici pripisujejo odrasli). In še pri devetih letih je le 5 % in 9 % otrok izbralo »odrasla pričakovanja« za lisice in zajce, medtem ko je 32 % devetletnikov povezovalo leve s pogumom, 86 % vile z dobroto in 100 % čaravnice z zlobo.

Splošna Applebeejeva ugotovitev se nato glasi, da razvijejo otroci odraslim podoben horizont pričakovanja za fiktivne pravljичne osebe prej kot za književne osebe, ki bi jih lahko srečali tudi v realnem okolju — in sicer zato, ker je pri pravljичnih osebah jasno, da je treba ob poslušanju pravljice v horizont pričakovanja pripraviti in nato procesirati (torej uporabljati, preverjati, spreminjati) recepcijsko miselno shemo, pri »realnih književnih osebah« pa je to šele stvar odločitve: zajce, leve in lisice je mogoče po Applebeejevem mnenju srečati tudi v pragmatični — realni — govorni situaciji in tam je njihova vloga drugačna od tiste, ki jo imajo v pravljичnih besedilih. Postopek oblikovanja relevantnega horizonta pričakovanja je v zvezi z njimi bolj zapleten in zato daljši.

Applebeejeva raziskava pomeni prelom v zgodovini raziskovanja otrokove recepcijske sposobnosti in osvetljuje otrokov bralnorepcijski razvoj s kvalitativno povsem novega zornega kota, a je, kot opozarja sam avtor, omejeno uporabna, saj so otroški (in odrasli) horizonti pričakovanj v različnih socialnih okoljih različni. To pa z drugimi besedami pomeni, da so za slovenski prostor njegove raziskave uporabne le v omejeni meri, najprej zato, ker se slovenski pravljичni prostor (slovenski nacionalni kanon in slovenski izbor civilizacijskega pravljičkega kanona) močno razlikuje od pravljičkega kanona v Združenih državah Amerike in ker se je svet v zadnjih tridesetih letih (kolikor je minilo od njegove študije) spremenil bolj, kot se je spremenil svet v katerihkoli tridesetih letih v zgodovini človeške civilizacije. Zatorej smo se v okviru naše raziskave odločili (s podobno metodologijo, kot je to storil A. Applebee — da bi bili rezultati primerljivi!) raziskati, kdaj se pojavi, kakšen je in kako se razvija **slovenski horizont pričakovanj, povezan s pravljичnimi književnimi osebam in s književnimi osebam v pravljici na prehodu med predoperativnim in operativnim obdobjem otrokovega razvoja.**

1.1 Vzorec otrok, ki smo jih vključili v raziskavo

V raziskavo smo vključili 226 otrok v starosti med 4,0 let in 4,11 let (najmlajša raziskovalna skupina) in 9,0–9,11 let (najstarejša skupina).

1.2 Metoda dela

Uporabili smo metodo vodenega intervjuja, v katerem smo otroke spraševali,

- kakšne so književne osebe v pravljici in
- kaj delajo književne osebe v pravljici.

Pri tem smo spraševali najprej po književnih osebah — živalih, v ta namen smo izbrali volka kot *slabo književno osebo* in zajca kot *dobro književno osebo*, ter po književnih osebah — ljudeh, pri čemer smo se odločili za mačeho in deklico kot primera književnih oseb, ki ju je mogoče srečati tudi v pragmatični, na realnost vezani govorni situaciji, za prvo, ker je *slaba književna oseba*, in za drugo, ker je *dobra književna oseba*. Nazadnje smo spraševali še po čaravnici, *slabi književni osebi*, ki jo je mogoče najti le v recepcijski situaciji in v zvezi s katero bi morali, po Applebeejevem mnenju, otroci najprej izoblikovati odraslemu podoben horizont pričakovanj.

Za preverjanje prisotnosti pravljичne književne osebe miselni shemi pravljica smo uporabljali še produktivni ustvarjalni postopek in opazovali, kdaj (pri kateri starosti) začenjajo otroci v svoje pravljice vpletati tipične pravljичne književne osebe.

1.3 Cilji in hipoteze

V raziskavi smo želeli preveriti prisotnost in kvaliteto horizonta pričakovanja, povezanega s pravljičnimi književnimi osebami in književnimi osebami v pravljici v okviru miselne sheme pravljica pri slovenskih otrocih v predoperativnem in operativnem obdobju osebnostnega in literarnoreceptijskega razvoja slovenskih otrok in s tem posredno ustreznost tozadevnih literarnodidaktičnih ciljev v učnem načrtu za prvo in drugo triletnje devetletne osnovne šole.

Postavili smo naslednje hipoteze.

1. hipoteza

Že pri štiriletnih otrocih zasledimo prisotnost horizonta pričakovanja v zvezi s pravljičnimi književnimi osebami in književnimi osebami v pravljici. Z naraščajočo starostjo narašča otrokova sposobnost zaznavanja prisotnosti književne osebe v lastnem horizontu pričakovanja in sposobnost upovedovanja tega dela horizonta pričakovanja.

2. hipoteza

Z naraščajočo starostjo postaja otrokov horizont pričakovanja v zvezi s pravljičnimi književnimi osebami in književnimi osebami v pravljici vse bolj podoben generaliziranemu horizontu pričakovanj, kakršnega imajo odrasli.

3. hipoteza

Medtem ko so asociacije v zvezi z dejanji pravljičnih književnih oseb pri mlajših otrocih vezane na konkretne pravljice, so tovrstne asociacije z naraščajočo starostjo vse bolj posplošene, pri devetletnikih že kažejo tendenco k posplošitvi.

1.4 Rezultati

1. hipotezo smo preverjali na dva načina.

Preverili smo otroške odgovore na vprašanja *Kakšna je književna oseba (volk, zajec, mačeha, deklica, čarovnica) v pravljici?* V zbirni tabeli smo nato zbrali odgovore »ne vem« in iz tega skleпали, kdaj se v otrokovi miselni shemi pravljica pojavi horizont pričakovanja, povezan s književnimi osebami.

Tabela 1: Delež otrok, ki so odgovorili z »Ne vem«.

Kakšen(a) je ... v pravljici?	4 leta	5 let	6 let	7 let	9 let
volk	17 %	0 %	0 %	0 %	0 %
zajec	13 %	13 %	9 %	9 %	0 %
mačeha	29 %	32 %	13 %	6 %	0 %
deklica	15 %	15 %	4 %	0 %	0 %
čarovnica	12 %	4 %	5 %	0 %	0 %

Rezultati, ki jih ponuja tabela 1, so nedvoumni: takorekoč vsi otroci imajo v starosti šest let izoblikovan vsaj nekakšen horizont pričakovanj v zvezi s književnimi osebami. Delež otrok, ki nimajo nikakršnih pričakovanj, kakšne bodo književne osebe v pravljici, je pri šestih letih (z izjemo mačeha) manjši kot 10 %.

Do podobnih rezultatov smo prišli tudi, ko smo v produktivnem ustvarjalnem postopku preverjali, kolikšen delež otrok določene starosti vpleta v svoje pravljice tipično pravljične književne osebe, in

ugotovili, da to počne 35 % štiriletnikov, 38 % petletnikov, 45 % šestletnikov in kar 66 % sedemletnih otrok.

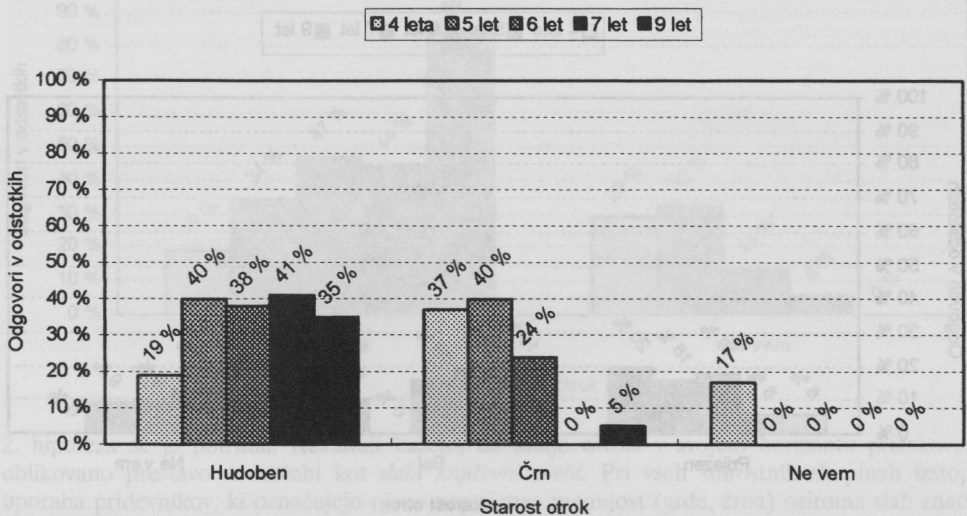
V nadaljevanju raziskave nas je zanimala kvaliteta horizonta pričakovanj, povezanega s pravljičnimi književnimi osebami in s književnimi osebami v pravljici. Preverjali smo jo tako, da smo otrokom zastavili dve vprašanji, ki sta se nanašali na naslednje pravljične osebe: volka, zajca, mačeho, deklico in čarovnico. S prvim vprašanjem (Kakšen je _____ v pravljici?) smo preverjali domišljjskočutno predstavo otrok zgoraj naštetih pravljičnih oseb; z drugim vprašanjem (Kaj dela?) pa smo preverjali asociacije, s katerimi dejanji povezuje otrok te pravljične osebe.

2. hipotezo, ki pravi, da postaja s starostjo otrokov horizont pričakovanj, kakšna je pravljična književna oseba, vse bolj podoben horizontu pričakovanj odraslih, smo preverjali z vprašanjem »Kakšen je v pravljici?«

Rezultati

Graf 1 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje »Kakšen je volk v pravljici?«. Prikazani odgovori so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

Graf 1



2. hipoteza se je potrdila. Analiza odgovorov otrok pokaže, da so se pri opisu volka mlajši otroci (4 in 5 let) bolj osredotočili na njegovo zunanost, na kar kaže pogostost uporabe pridevnika črn (4 leta: 37 %, 5 let: 40 %); starejši otroci (6, 7 in 9 let) pa so večkrat omenili njegov značaj. Tako je bil pri starejših otrocih najpogosteje uporabljen pridevnik hudoben (6 let: 38 %, 7 let: 41 % in 9 let: 35 %). Vse starostne skupine (razen sedemletnikov) so pri opisu volka uporabile pridevnika črn (4 leta: 37 %, 5 let: 40 %, 6 let: 24 %, 7 let: 0 %, 9 let: 5 %) in velik (4 leta: 4 %, 5 let: 11 %, 6 let: 9 %, 7 let: 0 %, 9 let: 5 %). Analiza odgovorov kaže, da otroci povezujejo zunanji videz književne osebe z njenim značajem. Tako so vse starostne skupine otrok v opisu volka uporabile tiste pridevnike, ki kažejo njegov slab značaj (črn oziroma siv, grozen, grd). Izrazito opazen je tudi trend naraščanja uporabe pridevnika hudoben s starostjo otrok (4 leta: 19 %, 5 let: 23 %, 6 let: 38 %, 7 let: 41 %, 9 let: 35 %). Odstotek otrok, ki so uporabili pridevnik hudoben, pri devetletnikih sicer nekoliko pade, vendar moramo upoštevati tudi podatek, da 5 % devetletnikov uporabi

pridevnik zloben, ki ga v nižjih starostnih skupinah ne zasledimo. Z analizo odgovorov otrok lahko še ugotovimo, da se s starostjo bogati tudi domišljjskočutna predstava pravljčnih oseb. Opisi volka štiriletnih otrok so bili bolj skopi; največkrat so ga opisali z eno samo besedo. Petletniki so bili že nekoliko bolj zgovorni in večina jih je pri opisu uporabila po dva pridevnika; nekateri pa so volka opisali z več pridevniki. Zanimivo je, da se v starostnih skupinah šest in sedem let pri večini otrok ponovno pojavi skop opis volka; skoraj vsi devetletni otroci pa so ga opisali z več pridevniki. Kljub temu da imajo mlajši otroci z upovedovanjem domišljjskočutne predstave načeloma težave, so bili nekateri njihovi opisi volka vsebinsko že zelo bogati. Oglejmo si primere daljših odgovorov različno starih otrok na vprašanje »Kakšen je volk v pravljci?«.

Gabrijel (4,4): »Ima zobe, ostre zobe. Je velik, s krepplji.«

Helena (5,3): »Tak velik pa črn pa hudoben.«

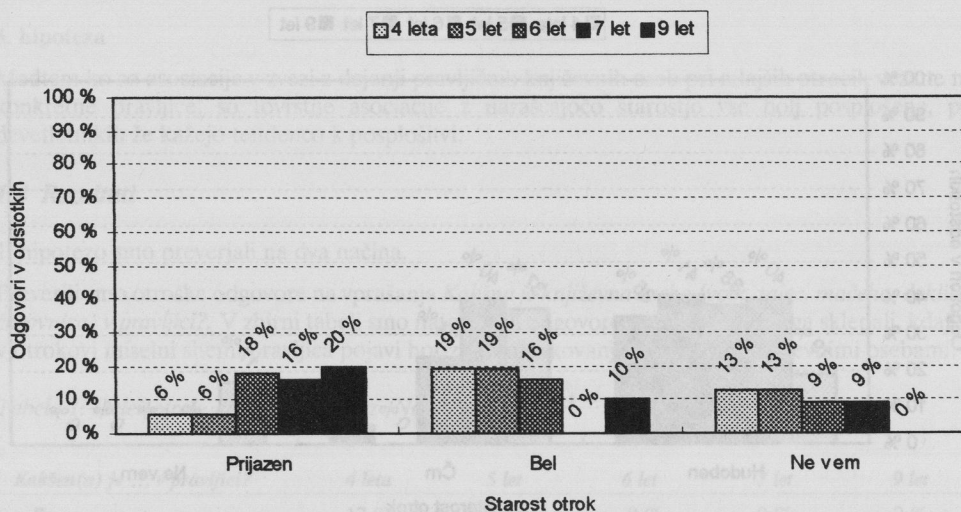
Lucija (6,4): »Črn, rjav, velik. Ni hudoben. Druge zafrkava pa govori, da je prijazen.«

Ana (7,6): »Boljši kot pravi. Siv pa bel pa črn. Ima rep, oči.«

Milena (9,8): »Ima debel kožuh, grozno izgleda, take rjave barve je pa ima ostre zobe pa govori.«

Graf 2 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje »Kakšen je zajec v pravljci?«. Prikazani odgovori so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

Graf 2



2. hipoteza se je potrdila. Rezultati kažejo, da imajo vse starostne skupine otrok v svojem horizontu pričakovanj oblikovano predstavo zajca kot *dobre književne osebe*, saj so pri opisih uporabili predvsem tiste pridevnike, ki označujejo pozitiven značaj, to je dober, vesel, priden. Prav tako je bil v vseh starostnih skupinah uporabljen pridevnik prijazen (uporaba tega pridevnika s starostjo raste oziroma vsaj bistveno ne pade: 4 leta: 6 %, 5 let: 6 %, 6 let: 18 %, 7 let: 16 %, 9 let: 20 %); razen v skupini sedemletnikov, a je bil povsod drugod uporabljen tudi pridevnik bel (4 leta: 19 %, 5 let: 19 %, 6 let: 16 %, 7 let: 0 %, 9 let: 10 %). Tudi analiza horizonta pričakovanja zajec kaže, da otroci zunanjo podobo književne osebe povezujejo z njenim značajem (uporaba pridevnikov bel, lep; prijazen, dober). Predstava zajca v horizontu pričakovanja postaja z leti bogatejša. Štiriletniki so zajca opisali skopo, saj so ga skoraj vsi opisali z eno samo besedo. Pet let stari otroci so zajca največkrat opisali s po dvema besedama, večina šest- in sedemletnih otrok pa ga je spet opisala z enim samim pridevnikom. Skoraj vsi devetletni otroci so zajca opisali vsaj z

dvema pridevnikoma, nekateri pa so ga opisali precej izčrpno. Za razliko od mlajših otrok so devetletniki pri opisu uporabili veliko raznovrstnih pridevnikov (prijazen, plah, bel, hiter, poskočen, vesel, majhen, ima dolga ušesa), kar po eni strani kaže na njihovo polnejšo domišljjskočutno predstavo, po drugi strani pa dokazuje večje upovedovalne zmožnosti. Oglejmo si nekaj primerov daljših odgovorov različno starih otrok na vprašanje, »Kakšen je zajec v pravljici?«.

Patricija (4,7): »Dober, lep je.«

Amadeja (5,6): »Bel, dolga ušesa ima, črn smrček, majhen.«

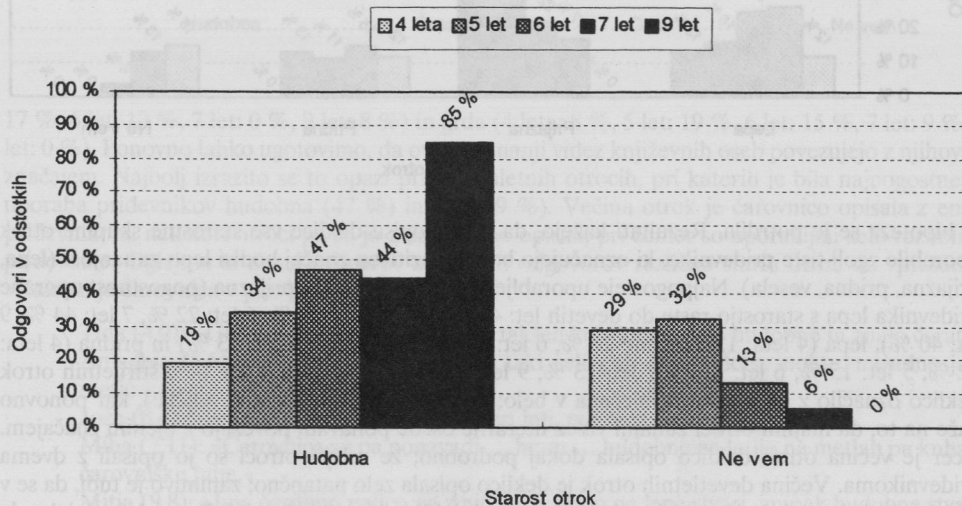
Dijana (6,7): »Prijazen. Manjši je kot jaz.«

Ana (7,6): »Luškan je, bel je, dolga ušesa ima, kratek rep.«

Lidija (9,7): »Zajec je poskočen, vesel in tudi srečen.«

Graf 3 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje, »Kakšna je mačeha v pravljici?«. Prikazani odgovori so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

Graf 3



2. hipoteza se je potrdila. Rezultati kažejo, da imajo otroci v svojem horizontu pričakovanj oblikovano prestavo o mačehi kot *slabi književni osebi*. Pri vseh starostnih skupinah izstopa uporaba pridevnikov, ki označujejo njeno neprijetno zunanost (grda, črna) oziroma slab značaj (hudobna, nesramna, zlobna). Izrazito izstopa uporaba pridevnika hudobna, ki s starostjo raste. Izjema so sedemletniki, pri katerih uporaba pridevnika hudobna malo pade (4 leta: 19 %, 5 let: 34 %, 6 let: 47 %, 7 let: 44 %, 9 let: 85 %). Ponovno lahko ugotovimo, kako otroci zunanji videz osebe povezujejo z njenim značajem, saj noben otrok ni rekel, da je mačeha lepa, pač pa so njeno zunanost označili z uporabo pridevnikov črna in grda. Večina otrok vseh starostnih skupin je mačeho opisala skopo, ponavadi z enim samim pridevnikom, so pa tudi izjeme. Oglejmo si nekaj primerov daljših odgovorov različno starih otrok.

Tina (4,0): »Janko in Metka sta imela mačeho ... Je poredna in ni imela rada Janka in Metke.«

Dominik (5,3): »Ja, mačeha je pri Pepelki. Mačeha ima modro obleko, je slaba.«

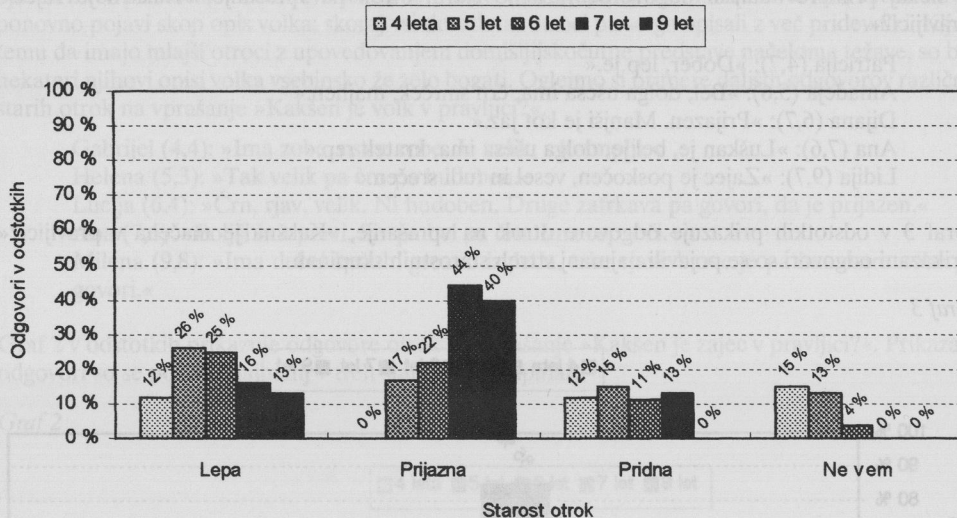
Darja (6,5): »Hudobna, poredna.«

Tamara (7,9): »Hudobna, svoji hčerki da lepe obleke, drugim pa ne da lepih oblek.«

Mitja (9,10): »Bolj take male postave. Zlobna. Taka grda. Takšne sive lase ima.«

Graf 4 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje, »Kakšna je deklica v pravljici?«. Prikazani odgovori so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

Graf 4



2. hipoteza se je potrdila. Rezultati kažejo, da so pri opisu deklice vse starostne skupine otrok uporabile zgolj tiste pridevnike, ki označujejo bodisi pozitiven značaj bodisi lepo zunanost (lepa, prijazna, pridna, vesela). Najpogosteje uporabljeni pridevniki so bili prijazna (pogostnost uporabe pridevnika lepa s starostjo raste do devetih let: 4 leta: 0 %, 5 let: 17 %, 6 let: 22 %, 7 let: 44 %, 9 let: 40 %), lepa (4 leta: 12 %, 5 let: 26 %, 6 let: 25 %, 7 let: 16 %, 9 let: 13 %) in pridna (4 leta: 12 %, 5 let: 15 %, 6 let: 11 %, 7 let: 13 %, 9 let: 0 %). Zanimivo je, da je 6 % štiriletnih otrok deklico označilo z belo barvo (oblečena v belo; ima bele lase; ima bele čevljičke), kar ponovno kaže na to, da majhni otroci zunanji videz literarne osebe ponavadi povežejo z njenim značajem. Sicer je večina otrok deklico opisala dokaj podrobno; že mlajši otroci so jo opisali z dvema pridevnikom. Večina devetletnih otrok je deklico opisala zelo natančno; zanimivo je tudi, da se v tej starostni skupini prvič pojavi razločevanje med deklicami po značaju (5 % otrok je dejalo, da so nekatere deklice prijazne, druge hudobne). Oglejmo si nekaj primerov zanimivih odgovorov različno starih otrok na vprašanje, »Kakšna je deklica v pravljici?«.

Niko (4,7): »Rdečo ruto ima pa košarico ima pa s punčkami se igra.«

Tina (5,8): »Tista je pa pridna.«

Goran (6,8): »Deklica je v pravljici raztrgana in hodi po gozdu, kjer najde hišico.«

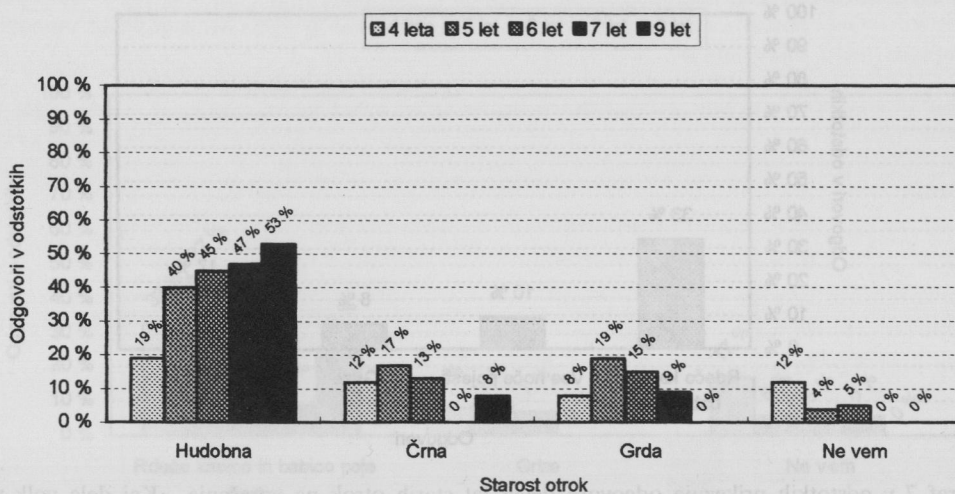
Tamara (7,9): »Mala, prijazna, uboga mamico.«

Nadja (9,11): »Včasih je hudobna, včasih pa tudi ne. Vedno neko princeso predstavlja ali pa kako sestro.«

Graf 5 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje, »Kakšna je čarovnica v pravljici?«. Prikazani odgovori so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

2. hipoteza se je potrdila. Rezultati kažejo, da postaja predstava čarovnice v otrokovem horizontu pričakovani z leti bogatejša, a da tudi mlajši otroci z opisom čarovnice niso imeli težav. V opisih čarovnice prevladujejo pridevniki, ki kažejo slab značaj oziroma neprijetno zunanost. Tako je najpogostnejša uporaba pridevnika hudobna, ki s starostjo tudi raste (4 leta: 19 %, 5 let: 40 %, 6 let: 45 %, 7 let: 47 %, 9 let: 53 %). Pogostna je še uporaba pridevnikov črna (4 leta: 12 %, 5 let:

Graf 5



17 %, 6 let: 13 %, 7 let: 0 %, 9 let: 8 %) in grda (4 leta: 8 %, 5 let: 19 %, 6 let: 15 %, 7 let: 9 %, 9 let: 0 %). Ponovno lahko ugotovimo, da otroci zunanji videz književnih oseb povezujejo z njihovim značajem. Najbolj izrazito se to opazi pri sedemletnih otrocih, pri katerih je bila najpogostejša uporaba pridevnikov hudobna (47 %) in grda (9 %). Večina otrok je čarovnico opisala z enim pridevnikom, nekateri otroci pa so jo zelo izčrpno opisali, pri čemer so uporabljali zelo raznolike pridevnike. Oglejmo si nekaj primerov zanimivih odgovorov različno starih otrok na vprašanje, »Kakšna je čarovnica v pravljici?«.

Tina (4,0): »Grdo je oblečena, obraz ima takšen kot ljudje ... so hudobne in znajo čarati.«
 Amadeja (5,6): »Črno oblečena, klobuk, taki celi grdi obraz, dolge nohte, navadno je z metlo.«

Jože (6,4): »Hudobna, ima metlo, na kateri leti, metla je živa.«

Miha (7,11): »Čarovnice so pa ponavadi ... hmmm ... hudobne pa letijo na metlah pa kuhajo čarovniške juhe.«

Mitja (9,8): »Ima čarobno palico pa z njo čara, samo ne lepe stvari, ampak hudobne stvari. Ima čudežne predmete pa metlo, ki leti po zraku, potem obleko ima črno pa tak smešen klobuk ima.«

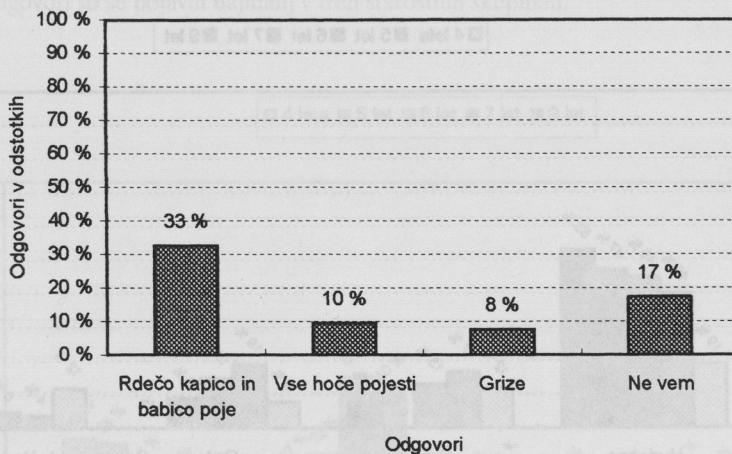
3. hipotezo, ki pravi, da so asociacije v zvezi z dejanji pravljličnih oseb pri mlajših otrocih vezane na konkretne pravljice, medtem ko so te vrste asociacij pri starejših otrocih že nekoliko posplošene, pri devetletnih otrocih pa postajajo generalizirane, smo preverjali z vprašanjem, »Kaj dela (volk, zajec, mačeha, deklica, čarovnica) v pravljici?«.

Rezultati

Graf 6 v odstotkih prikazuje odgovore štiriletnih otrok na vprašanje, »Kaj dela volk v pravljici?«.

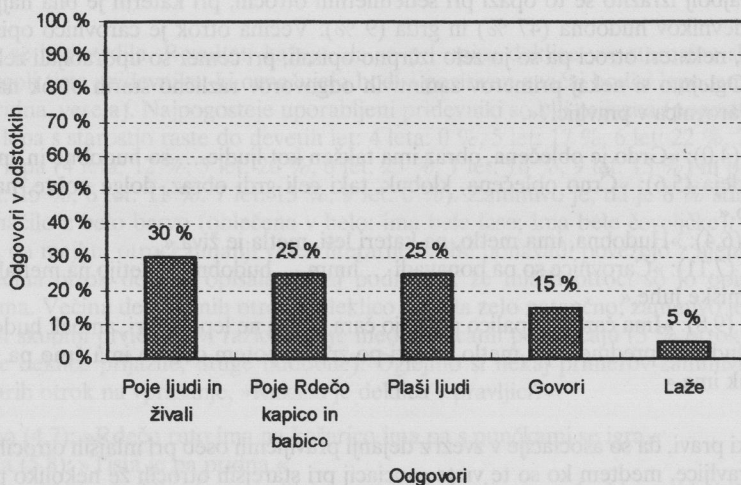
Tretjina štiri leta starih otrok (17 ali 33 %) je na vprašanje, »Kaj dela volk?«, odgovorila, da poje Rdečo kapico in babico. Devet štiriletnih otrok (17 %) je odgovorilo, da ne vedo, kaj dela volk v pravljici, oziroma so ob vprašanju molčali. Petkrat (10 %) se je pojavil odgovor, da hoče volk vse pojesti, in štirikrat (8 %) odgovor, da grize. Vsi ostali odgovori odstopajo od večine in jih ne moremo grupirati (Rdečo kapico išče, laže, straši, igra se ...).

Graf 6



Graf 7 v odstotkih prikazuje odgovore devet let starih otrok na vprašanje, »Kaj dela volk v pravljici?«

Graf 7

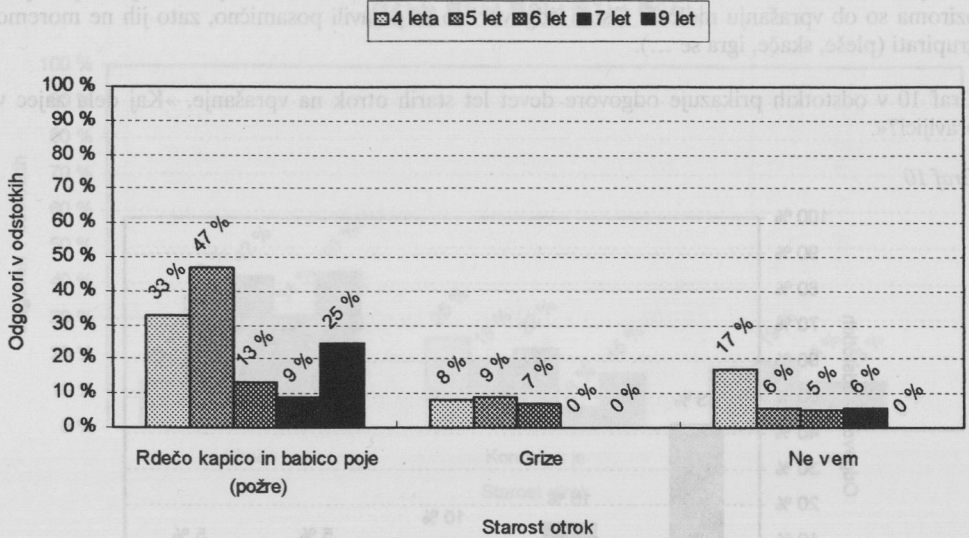


Dvanajst otrok (30 %) je dejalo, da volk poje ljudi in živali. Deset otrok (25 %) je reklo, da volk poje Rdečo kapico in babico, deset (25 %) pa jih je mnenja, da plaši ljudi. Da volk govori, je omenilo šest devetletnikov (15 %), dva (5 %) pa sta rekla, da laže. Ostali odgovori so se pojavljali posamično, zato jih ne moremo več grupirati (ljudem nagaja, lovi, grize, prašičke poje, kozličke poje, napada pravljična bitja ...).

Graf 8 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje, »Kaj dela volk v pravljici?«. Prikazani so tisti odgovori, ki so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

3. hipoteza se je potrdila. Z analizo odgovorov otrok ugotovimo, da s starostjo narašča trend od konkretnega k posplošenemu. Tako je na primer več mlajših (4, 5 let) kot starejših otrok navedlo

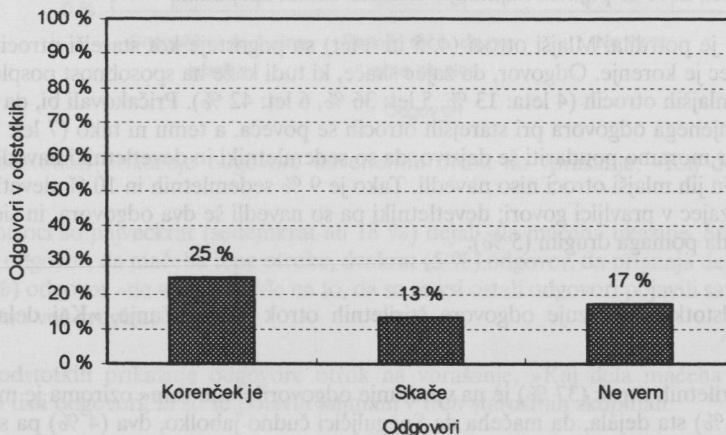
Graf 8



odgovore, ki se nanašajo na konkretno pravljico. Zanimivo je, da so se že pri štiriletnikih pojavili odgovori, ki kažejo na določeno mero posploševanja (»vse poje«: 10 %, »grize«: 8 %). Pri 17 % petletnikov se je pojavil odgovor »ljudi poje«, pri šestletnikih pa odgovora »koga poje« (15 %) in »grize« (7 %); vsi odgovori kažejo na odmik od konkretnih pravljic. Pri sedemletnikih se sicer trend naraščanja posplošenih odgovorov ustavi (»žre ljudi«: 16 %), zato pa je pri devetletnikih opaziti izrazito splošne odgovore (»poje ljudi in živali«: 30 %, »plaši ljudi«: 25 %, »govori«: 15 %, »laže«: 5 %).

Graf 9 v odstotkih prikazuje odgovore štiri leta starih otrok na vprašanje, »Kaj dela zajec v pravljici?«.

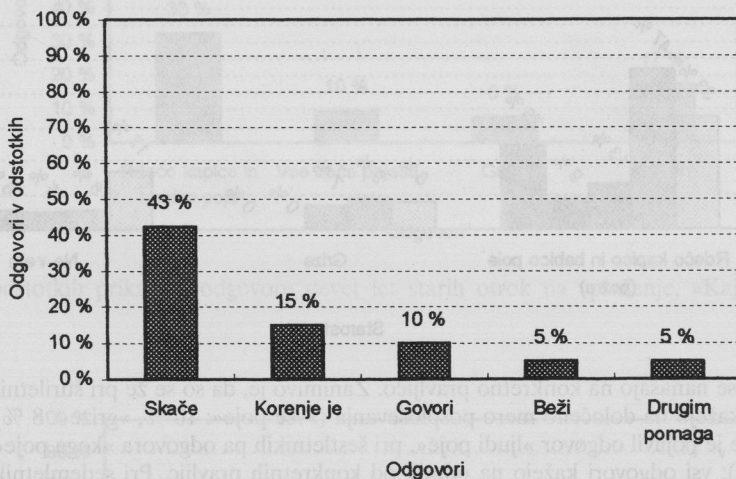
Graf 9



Trinajst štiriletnih otrok (25 %) je dejalo, da zajec v pravljici je korenje, sedem (13 %) jih je reklo, da zajec skače, devet štiriletnih otrok (17 %) pa je dejalo, da ne vedo, kaj dela zajec v pravljici, oziroma so ob vprašanju molčali. Ostali odgovori so se pojavili posamično, zato jih ne moremo grupirati (pleše, skače, igra se ...).

Graf 10 v odstotkih prikazuje odgovore devet let starih otrok na vprašanje, »Kaj dela zajec v pravljici?«.

Graf 10



Sedemnajst devetletnikov (43 %) je na vprašanje, kaj dela zajec, odgovorilo, da skače. Odgovor, da zajec je korenje, se je pri devetletnih otrocih pojavil šestkrat (15 %). Štirikrat (10 %) so otroci dejali, da zajec govori, dvakrat pa (5 %), da zajec beži oziroma da pomaga drugim. Ker ostali odgovori odstopajo od večine, jih ne moremo grupirati (je zelje in repo, se skriva, se izmuzne, svetuje pot, posvari pred nevarnostjo, posluša druge živali ali se z njimi pogovarja, poje ...).

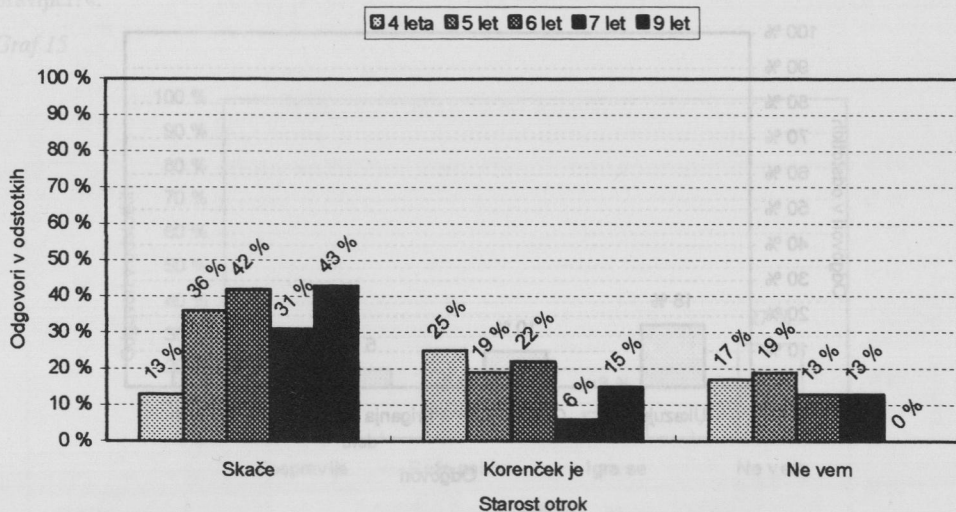
Graf 11 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje, »Kaj dela zajec v pravljici?«. Prikazani so tisti odgovori, ki so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

3. hipoteza se je potrdila. Mlajši otroci (4, 5 in 6 let) so pogosteje kot starejši otroci (7 in 9 let) izjavili, da zajec je korenje. Odgovor, da zajec skače, ki tudi kaže na sposobnost posploševanja, se pojavi že pri mlajših otrocih (4 leta: 13 %, 5 let: 36 %, 6 let: 42 %). Pričakovali bi, da se odstotek uporabe omenjenega odgovora pri starejših otrocih še poveča, a temu ni tako (7 let: 31 %, 9 let: 43 %). Vendar moramo poudariti še dejstvo, da so sedemletniki in devetletniki navedli odgovore, ki so splošni, in jih mlajši otroci niso navedli. Tako je 9 % sedemletnih in 10 % devetletnih otrok povedalo, da zajec v pravljici govori; devetletniki pa so navedli še dva odgovora, in sicer da zajec beži (5 %) in da pomaga drugim (5 %).

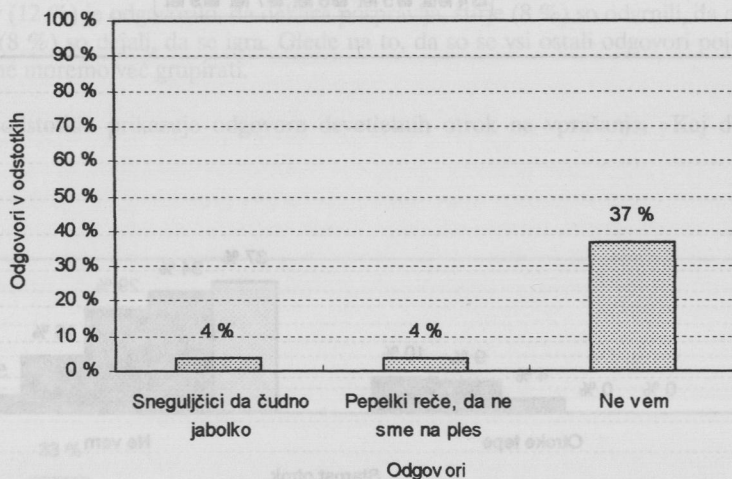
Graf 12 v odstotkih prikazuje odgovore štiriletnih otrok na vprašanje, »Kaj dela mačeha v pravljici?«.

Devetnajst štiriletnih otrok (37 %) je na vprašanje odgovorilo »ne vem« oziroma je molčalo. Dva štiriletnika (4 %) sta dejala, da mačeha da Sneguljčici čudno jabolko, dva (4 %) pa sta rekla, da mačeha reče Pepelki, da ne sme na ples. Ostali odgovori odstopajo od večine in jih ne moremo več grupirati.

Graf 11



Graf 12



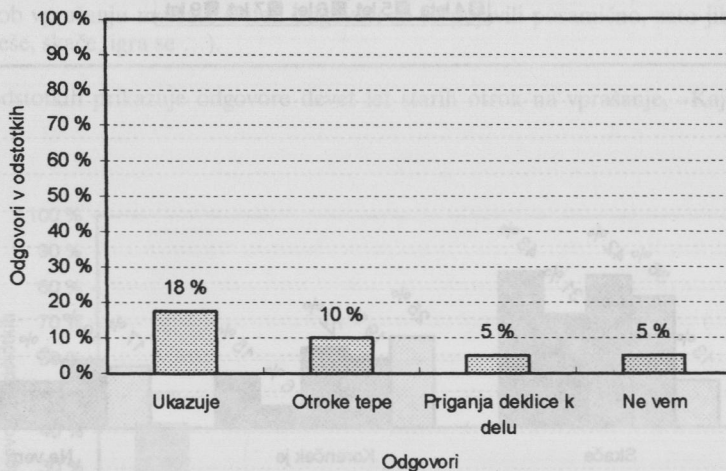
Graf 13 v odstotkih prikazuje odgovore devetletnih otrok na vprašanje, »Kaj dela mačeha v pravljici?«.

Devetletni otroci so največkrat (sedemkrat ali 18 %) dejali, da mačeha ukazuje. Štirikrat (10 %) se je pojavil odgovor, da mačeha tepe otroke, dvakrat (5 %) odgovor, da priganja deklice k delu in dvakrat (5 %) odgovor »ne vem«. Glede na to, da so se vsi ostali odgovori pojavili samo po enkrat, jih ne moremo več grupirati.

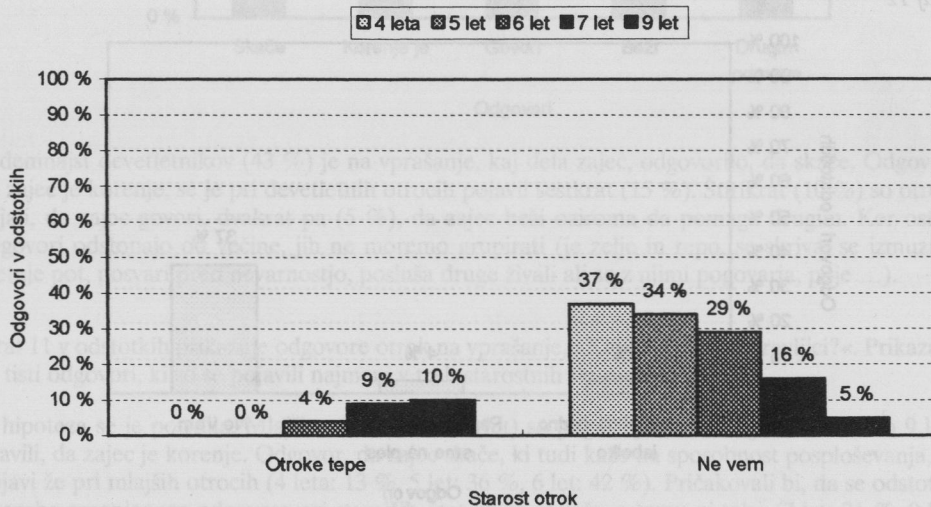
Graf 14 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje, »Kaj dela mačeha v pravljici?«. Prikazani so tisti odgovori, ki so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

3. hipoteza se je potrdila. Medtem ko so štiriletni otroci med vsemi podatki, ki smo jih lahko grupirali, navedli dva primera odgovorov, ki se nanašata na konkretni pravljici (»Sneguljčici da

Graf 13



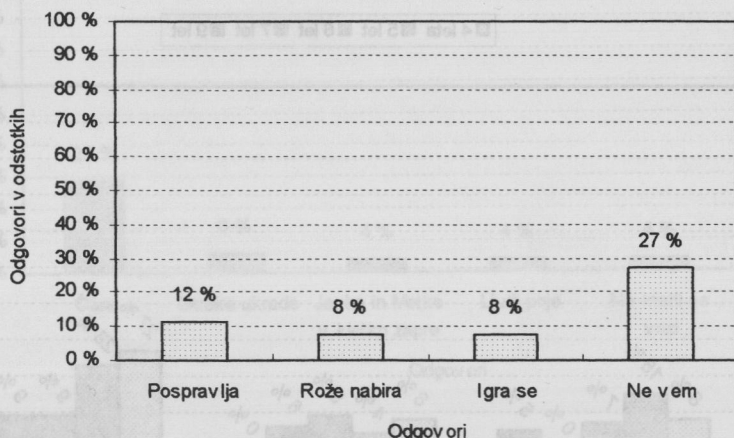
Graf 14



čudno jabolko«: 4 %, »Pepelki reče, da ne sme na ples«: 4 %), so petletniki navedli en sam tovrstni odgovor (»Pepelko naganja kuhat in čistiti«: 6 %). Že pri petletnikih zasledimo posplošen odgovor (»čara«: 9 %), šestletniki pa so med odgovori, ki smo jih lahko grupirali, navedli same splošne odgovore (»ljudi začara«: 5 %, »otroke tepe«: 4 %, »otroke kaznuje«: 4 %, »otroke krade«: 4 %, »otrokom nalaga delo, sama pa nič ne dela«: 4 %). Tudi sedemletniki in devetletniki so med odgovori, ki smo jih lahko grupirali, navedli same splošne odgovore (sedemletniki: »čara hudobne stvari«: 13 %, »otroke zastrupi«: 9 %, »otroke tepe«: 9 %; devetletniki: »ukazuje«: 18 %, »otroke tepe«: 10 %, »priganja deklice k delu«: 5 %). Iz grafa je lepo razvidno, kako uporaba enega splošnih odgovorov s starostjo otrok raste; pada pa odstotek uporabe odgovora »ne vem«. Iz navedenega lahko sklepamo, da postaja predstava mačeha v otrokovem horizontu pričakovani z leti vse popolnejša.

Graf 15 v odstotkih prikazuje odgovore štiriletnih otrok na vprašanje, »Kaj dela deklica v pravljici?«.

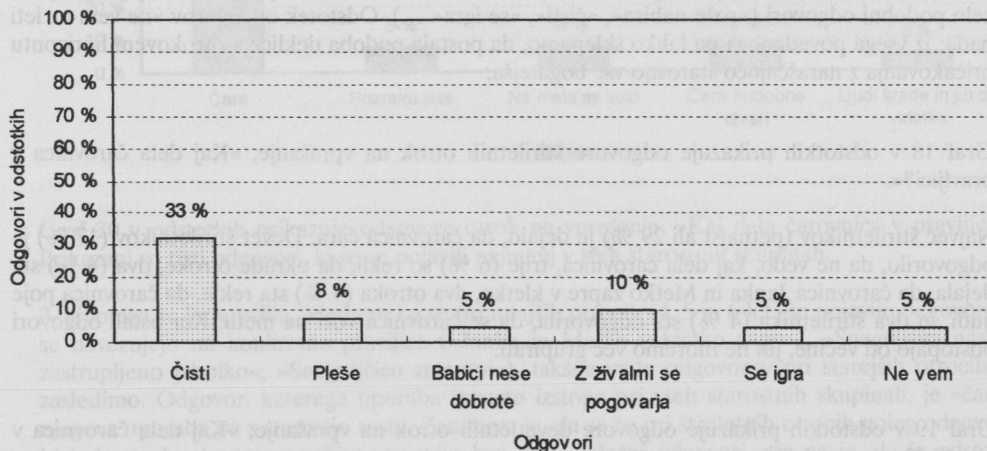
Graf 15



Največ štiriletnih otrok (štirinajst ali 27 %) je odgovorilo »ne vem« oziroma so molčali. Šest štiriletnikov (12 %) je odgovorilo, da deklica pospravlja, štirje (8 %) so odvrnili, da deklica nabira rože, štirje (8 %) so dejali, da se igra. Glede na to, da so se vsi ostali odgovori pojavili samo po enkrat, jih ne moremo več grupirati.

Graf 16 v odstotkih prikazuje odgovore devetletnih otrok na vprašanje, »Kaj dela deklica v pravljici?«.

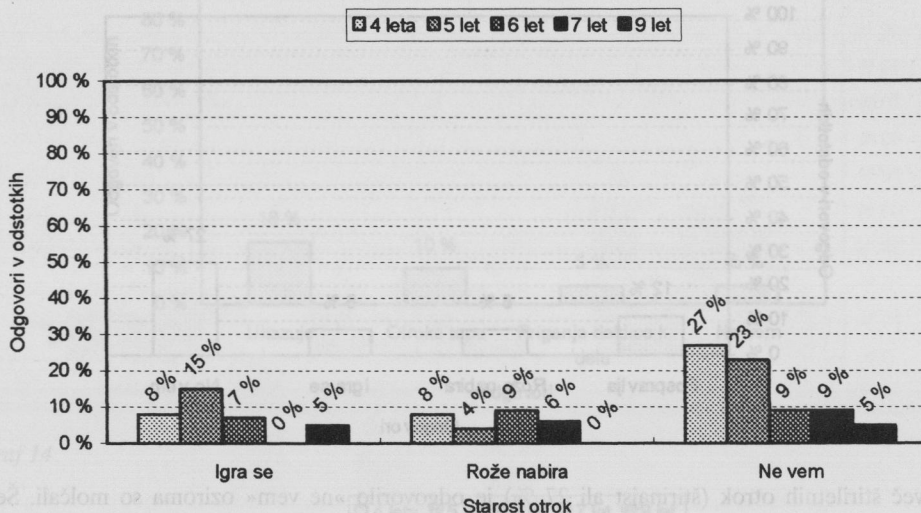
Graf 16



Največ devetletnih otrok (trinajst ali 33 %) je odgovorilo, da deklica čisti. Štirje devetletniki (10 %) so dejali, da se deklica pogovarja z živalmi, trije (8 %) so rekli, da pleše, dva (5 %) sta rekla, da nese babici dobrote, dva (5 %) sta dejala, da se deklica igra, in dva otroka (5 %) sta odgovorila »ne vem«. Glede na to, da ostali odgovori odstopajo od večine, jih ne moremo več grupirati.

Graf 17 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje, »Kaj dela deklica v pravljici?«. Prikazani so tisti odgovori, so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

Graf 17



3. hipoteza se je potrdila, dobili pa smo zanimive rezultate. Že mlajši otroci (4 in 5 let) so namreč med tistimi odgovori, ki smo jih lahko grupirali, navedli same posplošene odgovore (»pospravlja«, »rože nabira«, »po svetu hodi« ...). Štiriletniki so navedli najmanj splošnih odgovorov (tri), zato pa jih petletni otroci niso navedli nič manj kot sedemletniki oziroma devetletniki (petletniki so navedli šest splošnih odgovorov, odstotek uporabe posameznih odgovorov pa ni bistveno nižji od odstotka uporabe splošnih odgovorov starejših otrok). Tudi če primerjamo raznolikost odgovorov posameznih starostnih skupin, ugotovimo, da se v vseh starostnih skupinah ponavljajo enaki ali zelo podobni odgovori (»rože nabira«, »čisti«, »se igra« ...). Odstotek odgovorov »ne vem« z leti pada; iz vsega povedanega pa lahko sklepamo, da postaja podoba deklice v otrokovem horizontu pričakovanja z naraščajočo starostjo vse bogatejša.

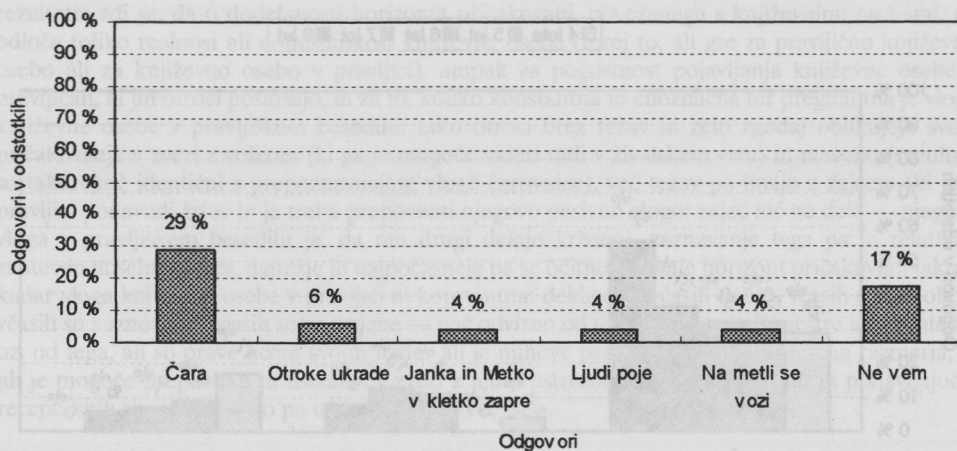
Graf 18 v odstotkih prikazuje odgovore štiriletnih otrok na vprašanje, »Kaj dela čarovnica v pravljici?«.

Največ štiriletnikov (petnajst ali 29 %) je dejalo, da čarovnica čara. Devet štiriletnikov (17 %) je odgovorilo, da ne vedo, kaj dela čarovnica, trije (6 %) so rekli, da ukrade otroke, dva (4 %) sta dejala, da čarovnica Janka in Metko zapre v kletko, dva otroka (4 %) sta rekla, da čarovnica poje ljudi, in dva štiriletnika (4 %) sta odgovorila, da se čarovnica vozi na metli. Ker ostali odgovori odstopajo od večine, jih ne moremo več grupirati.

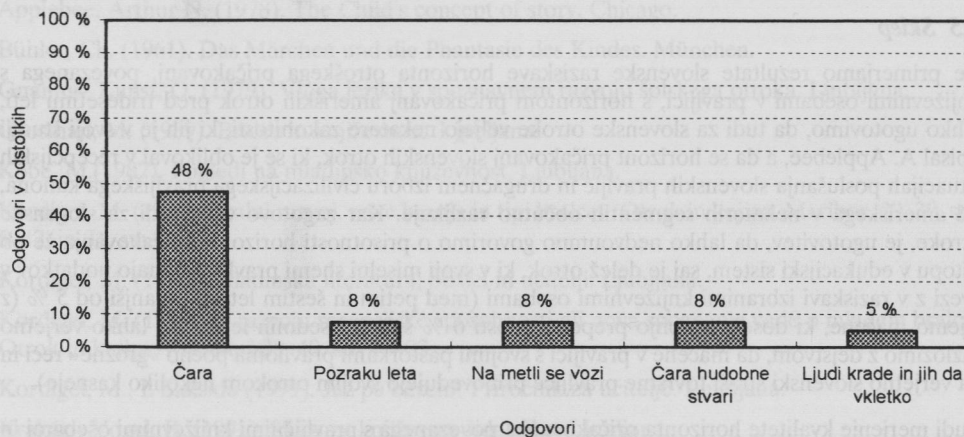
Graf 19 v odstotkih prikazuje odgovore devetletnih otrok na vprašanje, »Kaj dela čarovnica v pravljici?«.

Največ devetletnih otrok (devetnajst ali 48 %) je reklo, da čarovnica čara. Trije devetletniki (8 %) so rekli, da čarovnica leta po zraku, trije (8 %) so dejali, da se vozi na metli, trije (8 %), da čara hudobne stvari, in dva devetletna otroka (5 %) sta omenila, da čarovnica krade ljudi in jih daje v kletko. Glede na to, da ostali odgovori odstopajo od večine, jih ne moremo več grupirati.

Graf 18



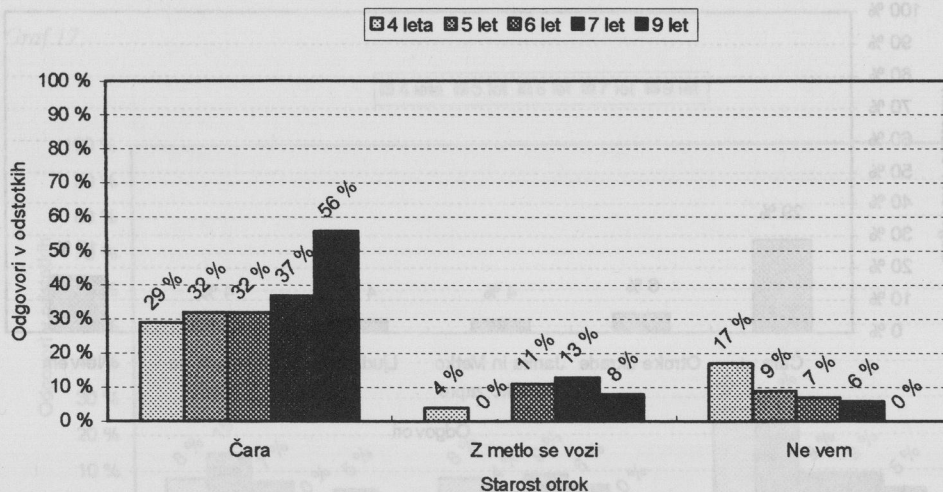
Graf 19



Graf 20 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje, »Kaj dela čarovnica v pravljici?«. Prikazani so tisti odgovori, ki so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

3. hipoteza se je potrdila. Medtem ko se pri mlajših otrocih (4, 5 in 6 let) še pojavijo odgovori, ki se navezujejo na konkretne pravljice (»Janka in Metko v kletko zapre«, »Sneguljčici nastavi zastrupljeno jabolko«, »Sneguljčico zastrupi«), takšne vrste odgovorov pri starejših otrocih ne zasledimo. Odgovor, katerega uporaba izrazito izstopa pri vseh starostnih skupinah, je »čara«; njegova uporaba pa s starostjo raste. Zanimivo je, da se že pri štiriletnih otrocih poleg odgovora, ki kaže na konkretno pravljico, pojavijo kar štirje splošni odgovori, res pa je, da je odstotek uporabe posameznih odgovorov nizek. Poleg tega, da so sedemletniki in devetletniki navedli same splošne odgovore, so odstotki uporabe posameznih odgovorov v teh dveh starostnih skupinah višji kot pri mlajših otrocih. Glede na to, da s starostjo konstantno pada tudi odstotek otrok, ki so uporabili odgovor »ne vem«, lahko rečemo, da se podoba čarovnice v otrokovem horizontu pričakovanja z leti bogati.

Graf 20



1.5 Sklep

Če primerjamo rezultate slovenske raziskave horizonta otroškega pričakovanj, povezanega s književnimi osebami v pravljici, s horizontom pričakovanj ameriških otrok pred tridesetimi leti, lahko ugotovimo, da tudi za slovenske otroke veljajo nekatere zakonitosti, ki jih je v svoji študiji opisal A. Applebee, a da se horizont pričakovanj slovenskih otrok, ki se je oblikoval v recepcijskih situacijah poslušanja slovenskih pravljic in drugačnem izboru civilizacijskega pravljiskega kanona, od ameriškega v nekaterih segmentih občutno razlikuje. Kar zagotovo velja tudi za slovenske otroke, je ugotovitev, da lahko nedvoumno govorimo o prisotnosti horizonta pričakovanja že ob vstopu v edukacijski sistem, saj je delež otrok, ki v svoji miselni shemi pravljica nimajo podatkov v zvezi z v raziskavi izbranimi književnimi osebami (med petim in šestim letom), manjši od 5 % (z izjemo mačehe, ki doseže stopnjo prepoznavnosti 6 % šele pri sedmih letih, kar lahko verjetno razložimo z dejstvom, da mačehe v pravljici s svojimi pastorkami praviloma počno »grozne« reči in da verjetno slovenski straši tovrstne pravljice pripovedujejo svojim otrokom nekoliko kasneje).

Tudi merjenje kvalitete horizonta pričakovanja, povezanega s pravljničnimi književnimi osebami in književnimi osebami v pravljici, je pokazalo pri slovenskih otrocih podobno smer razvoja kot pri ameriških otrocih: na prvi stopnji so otroške predstave o književnih osebah vezane na konkretne motive v konkretnih pravljicah (Kaj počne volk v pravljici? Babico in Rdečo kapico poje), na drugi stopnji so predstave še zmeraj konkretne, a ne več vezane na konkretno pravljico (Kaj dela volk? Vse hoče pojesti), šele na tretji stopnji so otrokove predstave v zvezi s književnimi osebami v pravljici skladiščene v obliki univerzalnih/splošnih pojmov: volk v pravljici govori, plaši ljudi, napada pravljična bitja, laže ...).

Nekoliko drugačen pa je otroški horizont pričakovanja, če primerjamo kvaliteto predstav, povezanih s pravljničnimi književnimi osebami in književnimi osebami v pravljici. Za ameriške otroke v tem primeru velja, da imajo prej izdelan in kvalitetnejši tisti del relevantne miselne sheme, ki je povezan s pravljničnimi književnimi osebami, torej tistimi, ki jih srečujejo izključno v recepcijski situaciji, medtem ko je postopek oblikovanja horizonta pričakovanja v primeru, ko morajo najprej izvesti miselni postopek izbiranja med realistično in domišljjsko (recepcijsko) miselno shemo, torej pri književnih osebah, ki jih je mogoče srečati tako v pragmatični kot v recepcijski govorni situaciji, bistveno daljši.

Pri slovenskih otrocih kaže primerjalna analiza horizontov pričakovanj o pravljčnih književnih osebah v primerjavi s horizonti pričakovanj o književnih osebah v pravljci nekoliko drugačne rezultate: zdi se, da o dodelanosti horizonta pričakovanj, povezanega s književnimi osebam, ne odloča toliko realnost ali domišljjskost književne osebe (torej to, ali gre za pravljčno književno osebo ali za književno osebo v pravljci), ampak za pogostnost pojavljanja književne osebe v pravljicah, ki jih otroci poslušajo, in za to, koliko konstantna in enoznačna ter pregnantna je vloga književne osebe v pravljškem besedilu: tako otroci brez težav in zelo zgodaj oblikujejo svoja pričakovanja v zvezi z volkom (ki ga je mogoče videti tudi v živalskem vrtu) in mačeho (rezultati so takorekoč identični s prepoznavanjem vloge čarovnice), več težav pa imajo z zajcem (ki je v pravljci ponavadi žrtev in je treba prepoznati njegovo pasivno vlogo: zajec nič ne dela — njegova vloga v pravljškem besedilu je, da mu drugi delajo krivico), zaznavanje tega pa je relativno zahteven miselni proces, najtežje in najpočasneje pa se očitno oblikuje horizont pričakovanj takrat, kadar vloga književne osebe v pravljci ni konstantna: deklice so včasih dobre, včasih so hudobne, včasih so kaznovane, včasih so nagrajene — pač odvisno od tega, ali so starejše sestre ali najmlajše, oz. od tega, ali so prave hčere svojih mater ali le njihove pastorka. Gre za zapletena razmerja, ki jih je mogoče prepoznati in ustvariti v zvezi z njimi ustrezno shemo le pogostih in ponavljajočih recepcijskih situacijah — to pa očitno zahteva več časa.

Literatura

- Applebee, Arthur N. (1978). *The Child's concept of story*. Chicago.
- Bühler, Ch. (1961). *Das Märchen und die Phantasie des Kindes*. München.
- Gnamuš- Kunst, O. (1979). *Vloga jezika v spoznavnem razvoju šolskega otroka*. Ljubljana.
- Grosman, M. (1989). *Bralec in književnost*. Ljubljana.
- Kobe, M. (1987). *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana.
- Kordigel, M. (1990). *Bralni razvoj, vrste branja in tipi bralcev*. *Otrok in knjiga*, Maribor, 29–30, str. 5–42, in 31, str. 5–22.
- Kordigel, M. (1993). *Mladinska literatura, otroci in učitelji*. Ljubljana.
- Kordigel, M. (1995). *O razvoju recepcijske sposobnosti ali nova spoznanja vede o mladem bralcu*. *Otrok in knjiga*, Maribor, 39–40, str. 13–23.
- Kordigel, M., I. Saksida (1999). *Jaz pa berem! Priročnik za učitelje*. Ljubljana.
- Kraker - Vogel, B. (1991). *Skice za književno didaktiko*. Ljubljana.
- Kreft, J. (1977). *Grundprobleme der Literaturdidaktik*. Heidelberg.
- Saksida, I. (1991). *Nekaj vprašanj iz teorije mladinske književnosti*. *Otrok in knjiga*, Maribor, 32, str. 5–33.

Metka Kordigel, Mateja Šega

UDK 373.3:372.882:028.5

SUMMARY

ON THE LITERARY CHARACTER AND THE HORIZON OF EXPECTATIONS IN THE PRE-OPERATIVE AND OPERATIVE PERIODS OF THE CHILD'S READING DEVELOPMENT

The paper presents the results of the second part of a study dealing with the child's receptive ability related to his mental scheme of *the fairy tale*. The study was carried out at the Unit for Lower Primary School Education, Faculty of Education, University of Maribor. A qualitative analysis of the results of a productive creative process and an analysis of the results of a guided interview were performed to gain an insight into the child's horizon of expectations related to fairy tale characters, indirectly testing also the adequacy of the approximative literary-perceptive aims in the first and second triads of the nine-year primary education. These aims are related to perception, understanding and evaluation of the literary character in general (aims 4.1.1./2.1,2,3), and, more specifically, of fairy tale characters (aims 4.1.1./4.2).

The study has found that Slovene children display some of the characteristics described by A. Applebee, but that their horizon of expectations — shaped in receptive situations of listening to Slovene fairy tales and a different selection of the socializing fairy tale canon — is in some segments significantly different from that of American children. Slovene children can definitely be said to possess a certain horizon of expectations already at the time of entering the educational system. The percentage of children aged five to six years whose mental schemata of the fairy tale contain no data on literary characters used in the study is less than five per cent. (with the exception of the stepmother, who reaches the 6 per cent. level of recognition only at the age of seven years; this may possibly be ascribed to the fact that stepmothers usually do »horrible« things to their stepdaughters, and that Slovene parents probably tell these stories to their children a bit later).

Measurements of the quality of the horizon of expectations related to fairy tale characters and to characters in the fairy tale showed similar trends of development as those found for American children: on the first level, children's ideas about literary characters are linked to specific motifs in specific fairy tales (What does the wolf do in the fairy tale? He eats Granny and Little Red Riding Hood.); on the second level, the ideas are still specific, but no longer linked to a specific fairy tale (What does the wolf do? He wants to eat everything.), and only on the third level the child's ideas related to characters in the fairy tale are stored in the form of universal/ general

concepts: the wolf in the fairy tale talks, scares people, attacks fairy tale beings, lies ...).

However, when the quality of ideas related to fairy tale characters and characters in fairy tales are analyzed, there are certain differences in the horizons of expectations. American children develop an earlier and qualitatively better part of the relevant mental scheme which is related to fairy tale characters, i.e. those characters they come across exclusively in the receptive situation. The formation of the horizon of expectations in the situation where they must first perform the mental choice between a realistic and an imaginary (receptive) mental scheme, i.e. with literary characters that may be encountered both in pragmatic and receptive speech situations, takes a significantly longer time.

Comparative results for Slovene children are somewhat different. It appears that the formation of the horizon of expectations related to literary characters does not depend primarily on the real or imaginative nature of a character (i.e., on whether they are dealing with a fairy tale character or a character in a fairy tale), but rather on the frequency of occurrence of a character in the fairy tales children listen, and on how constant, unambiguous and pregnant the role of that character in the fairy tale world is. Thus, children's expectations related to the wolf (which they can see also in the Zoo) are formed very easily and at a relatively early stage. The same goes for the character of stepmother (where the results are almost identical with the recognition of the role of the witch). The rabbit poses more of a problem. In the fairy tale it is usually the victim and its passive role has to be recognized (the rabbit never does anything; its role in the fairy tale text is to suffer injustices); and perception of this is a relatively demanding cognitive process. Formation of the horizon of expectations takes the most effort and time when a character's role in fairy tales is not constant: girls are sometimes good and sometimes bad; sometimes they are punished and sometimes they are rewarded — depending on whether they are the elder or the younger sister, whether they are natural daughters of their mothers or stepdaughters. These are complex relations that can be recognized and transposed into adequate schemata only through frequent and repetitive receptive situations — and this is a process that demands more time.